

Het ontstaan van de misdaadverslaggeving

door Perry Vermeulen

De misdaadverslaggeving is hot. Het is een interessante wereld: bepaald geen wereld waarin een verslaggever van negen tot vijf achter zijn computer zit om daarna het werk achter zich te laten. Op zoek naar nieuwe verhalen, naar nieuwe feiten en naar antwoorden op belangrijke vragen in een onderzoek, beweegt hij zich zowel in formele kringen als in louche gezelschap. Zijn bronnen kunnen bestaan uit leden van het openbaar bestuur, uit leden van het opsporingsapparaat, uit de advocatuur, uit de justitiële wereld, ze kunnen bestaan uit accountants of notarissen, maar ook zeker uit de criminele wereld. Naast deze moeilijke tocht op zoek naar waarheden krijgt hij (ja, meestal is een misdaadverslaggever van het mannelijke geslacht) daarnaast te maken met hevige concurrentie: misdaadjournalisten die primeurtjes onder elkaars neus wegkapen.

"Waar mensen zijn is nieuws. En waar nieuws is zijn heden ten dage kranten. Maar waar mensen zijn is ook misdaad. Is het dan een wonder, dat over de gehele wereld criminele berichten in de krant voorkomen?" Zo schreef K.W.P. Klaassen al in 1939 in zijn onderzoek naar 'Misdad en pers'.

De rechtbankverslaggever en jurist schreef een proefschrift dat nog steeds boeiend en op bepaalde punten ook bijzonder actueel is. In het voorwoord beschrijft N. Muller de samenhang tussen misdaad en pers. Volgens hem steunt publiciteit de werking van het strafrecht. "De opbouwende functie van de pers ligt in publicatie, deels over de misdaad en anderdeels over de straf. Het overwicht van de publicatie omtrent de misdaad kan soms zoo ver gaan dat bij den krantenlezer meer belangstelling in de misdaad dan respect voor de straf overblijft," schrijft Muller.

Met de groei van de misdaad heeft ook de misdaadjournalistiek in Nederland zich sterk ontwikkeld. Het verslag van de moord op de Amsterdamse wallen is vervangen door verslaggeving over bikkelharde drugsbendes, vrouwenhandel en internationale witwasconstructies. Voor betrokkenen worden de belangen steeds groter: gaat het voor een politieman om het slagen van een omvangrijk opsporingsonderzoek, voor een crimineel staat langdurige vrijheidsberoving op het spel. Voor ca. 1980 stond misdaadjournalistiek in status nog zo ongeveer gelijk aan de roddeljournalistiek. Misdadjournalistiek, dat was iets voor het volk, voorbehouden aan De Telegraaf.

In Nederland werd eind jaren tachtig duidelijk dat ook Nederland te maken kreeg met steeds meer georganiseerde criminaliteit. In 1987 stelde justitie de 'werkgroep Gonsalves' in, gericht op 'zware, georganiseerde misdaad'. De Centrale Recherche Informatiedienst (CRI) die werd verzocht een kwantitatieve analyse te maken, kwam tot de conclusie dat er zo'n 200 misdadorganisaties waren. De uitkomsten 'lekten' al snel uit naar de media en werden in televisiejournals uitgezonden.

Volgens hoogleraar strafrechtwetenschappen Petrus van Duyne van de Universiteit van Tilburg kon justitie de media goed gebruiken om aan te tonen hoe erg de problemen waren om zodoende meer geld en manschappen van de politiek tot haar beschikking te krijgen. Bepaalde nieuwsmedia haakten er gretig op in. Zowel Bart Middelburg van Het Parool als Robert van der Roer van NRC Handelsblad schreef over de dreiging. Van der Roer mocht zelfs dossiers van de justitiële werkgroep inzien. Middelburg richtte zich vooral op Klaas Bruinsma. De politie hoopte volgens Van Duyne met de publiciteit niet alleen op meer geld en eenheden maar ook op geruchtmakende gebeurtenissen waardoor de openbare mening en de politiek op ruimere opsporingsbevoegdheden zou aandringen.

De zogenaamde lokroep van politiek in de richting van media en (dankzij dat doorgeefluik) richting de politiek en het beleid, bleek succesvol. De aandacht groeide begin jaren negentig en nam in 1993 volgens de hoogleraar 'buitenproportionele afmetingen' aan. De IRT-affaire speelde zich begin 1994 vooral in de media af. Sinds de jaren negentig is de rol van de misdaadverslaggeving alleen maar toegenomen.

Het tweezijdige belang tussen de media en de politie

door Perry Vermeulen

De Britse criminoloog Mawby constateerde dat de politie samen met de koninklijke familie en de showbizz behoort tot de meest intensief geobserveerde instituties in onze maatschappij. Politiewerk is over het algemeen toegankelijk en zichtbaar, reportages zijn daarom relatief goedkoop te maken, de politie is een voor de hand liggende informatieleverancier voor journalisten en uitzendingen rond politiewerk zijn populair bij het kijkerspubliek.

De media zijn voor het Openbaar Ministerie van betekenis als connectie met de burgers. Het OM is volgens hoogleraar drs. Van Kesteren van de universiteit van Tilburg om verschillende redenen gebaat bij de openbaarheid. "Overheidsmedewerkers kunnen hun primaire taak, de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde, effectiever vervullen als de maatschappij kan zien wat ze doen. Via de media wordt zichtbaar gemaakt welke normen het OM handhaaft en wat de reactie is als iemand die normen schendt. De openbaarheid versterkt ook de controle op het functioneren van het OM. Die toetsing kan in individuele gevallen onplezierig zijn voor het OM, maar draagt wel bij aan de zeggingskracht van het manifesteren van de officieren van justitie."

Het OM heeft dus voordeel bij openbaarheid. De media zijn op hun beurt gebaat bij informatieverstrekking door het OM. Misdaadnieuws doet het nu eenmaal goed bij de lezers en kijkers. De belangen van het OM en de media lopen echter lang niet altijd synchroon. Het OM wil immers als overheidsorgaan zoveel mogelijk openbaarheid aan de dag leggen, maar moet daarbij wel rekening houden met de belangen van de opsporing en vervolging en met de belangen van bij het strafproces betrokken individuen, in het bijzonder de verdachte en de slachtoffer. Deze beperkingen aan de informatieverstrekking vanuit het OM, maken dat de relatie OM-pers niet altijd gemakkelijk is.

Oud-voorzitter van het college procureurs-generaal De Wijkerslooth zei in een speech het volgende over de moeilijke relatie: "Ik omschrijf die relatie als een verstandshuwelijk. Gezien de wezenlijke verschillen in beider functie zal het tot een huwelijk uit liefde nooit kunnen komen. Zo erg is dat niet: huwelijken uit liefde willen nog wel eens ondergaan in de slijtageslag van de grauwe dagelijkse werkelijkheid. Soms blijken verstandshuwelijken beter bestand tegen die afslijting omdat zij met minder pretenties tot stand zijn gekomen."

De relatie tussen politie en media wordt gekenmerkt door een tweezijdig belang. De verhouding tussen politie en media is complex en niet eenduidig: dezelfde journalist lijkt de ene keer bondgenoot en de andere keer tegenstander.

- De media als bondgenoot

Politiemensen waarderen de media als opsporingsmiddel bij de zogenoemde 'opsporingsberichtgeving', waarbij de hulp van het publiek wordt inroepen bij het oplossen van ernstige strafbare feiten. We kennen allemaal de politieberichten ("De politie vraagt uw aandacht voor het volgende...") en het al bijna een kwart eeuw bestaande AVRO-programma 'Opsporing Verzocht', waarin opsporing en de media voor het eerst werden samengebracht. De laatste jaren zien we in toenemende mate misdaadnieuws als amusement en als opsporingsmiddel. Het programma 'Bureau Misdaad' van John van den Heuvel vormt hiervan sinds november 2005 een goed voorbeeld: het openbaar ministerie heeft haar regelmatige bijdrage aan dit misdaadprogramma contractueel vastgelegd. Misdaadamusement als opsporingsmiddel is een logische ontwikkeling in onze individualistische en mobiele samenleving. De oproep per TV, internet of gedrukte media is de 21e-eeuwse variant van het klassieke buurtonderzoek: door zorgvuldig het medium te kiezen kan min of meer de juiste doelgroep naar regio, leeftijd of subcultuur worden aangeboord. Het is een effectief middel om getuigen te vinden. Opsporing Verzocht bijvoorbeeld heeft een oplossingspercentage van zo'n dertig procent. En er komen de laatste tijd steeds meer voorbeelden van opsporingsberichtgeving waar de overheid verantwoordelijk voor zijn. Zo kent

het gratis dagblad Spits elke week een rubriek met een zaak waar om tips wordt gevraagd die moeten helpen bij het vinden van de dader(s), en heeft zelfs de jongerenzender TMF haar eigen dagelijkse opsporingsitems. De berichten die op tv te zien zijn kunnen ook op de site bekeken worden of via de mobiele telefoon. Deze ontwikkelingen zijn nog erg recent en er is dus nog niets te zeggen over de respons en het effect van de berichtgeving. Maar dat het goede initiatieven zijn moge duidelijk zijn.

Misdaadberichtgeving trekt altijd belangstelling, het is betrekkelijk goedkoop te maken en het kan visueel aantrekkelijk worden gebracht in de vorm van reconstructies, computersimulaties en dergelijke. Bovendien verschaffen de alomtegenwoordige bewakingscamera's steeds meer bruikbaar beeldmateriaal. De politie gaat onderkennen dat hun reputatie als bekwame speurders er niet onder lijdt wanneer ze regelmatig de hulp van het publiek inroepen bij moeilijk oplosbare zaken, ook al in de beginfase van het onderzoek. De opsporingsberichtgeving gaat dus een gouden toekomst tegemoet. Er zijn wel diverse magistraten die waken voor een te hoge amusementsfactor bij het brengen van misdaad in de media. In de strijd om een zo aantrekkelijk mogelijk programma te maken wordt soms over het hoofd gezien dat er in principe niets amusants te brengen is in de mediawereld. Ook deskundigen beginnen de alarmbel te luiden. Hoogleraar Van Kesteren: "Ik zie de scheidslijn tussen informatieverstrekking en amusement vervagen. Het is begrijpelijk dat een medium zijn lezer informatie op een boeiende wijze aanbiedt. Steeds vaker lijkt het echter meer te gaan om het interesseren dan om het informeren. Deze tendens in de richting van entertainment is het meest zichtbaar bij de commerciële televisie, maar beperkt zich daar niet toe. Als het aan mij ligt, wordt de informatieverstrekking over strafzaken nooit verleidelijk. De strafrechtspleging is geen entertainment."

- De media als opponent

Er zijn ook minder positieve zaken te melden over de verhouding tussen politie en media. Zo blijkt sommige publiciteit juist helemaal niet in lijn met wat de politie tracht te bereiken. Recent onderzoek onder 1500 respondenten in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken zou uitwijzen, dat van berichtgeving over falend politietoedoen bij een moordzaak een meetbare en langdurige negatieve invloed uitgaat op het algemene oordeel over de politie, en op het veiligheidsgevoel. Anders gezegd, het imago van de politie gaat er niet echt op vooruit sinds de media massaal berichtten over hoe het opsporingsapparaat stelselmatig tekort schiet. De onderzoekers zagen aanleiding voor een communicatiestrategie, gericht op positieve beïnvloeding van de berichtgeving over de politie. De misdaadverslaggeving oefent een zekere invloed uit op onveiligheidsgevoelens onder de bevolking. Deze berichtgeving van misdaadjournalisten is niet zelden eenzijdig, legt de nadruk op de meer spectaculaire aspecten van (gewelds)criminaliteit en belicht maar zelden het zorgvuldige opsporingswerk dat wordt verricht en de resultaten die daarmee worden bereikt. De druk op politie en justitie is sterk toegenomen dankzij alle mediabelangstelling voor misdaad. Het beeld van de sensatiebeluste pers wordt binnen politie en justitie breed gedeeld: journalisten hebben vooral oog voor slecht nieuws en geven daardoor een verdraaid beeld van de werkelijkheid. Sommige media zijn vooral geïnteresseerd in conflicten en schandalen: 'normaal', goed politiewerk is niet interessant genoeg. Steeds wordt gezocht naar tegenstellingen, bijvoorbeeld tussen de politie en het openbaar ministerie, en sommige journalisten zouden er niet afkerig van zijn om zelf het vuurtje aan te wakkeren. En het ergste verwijt: er zijn journalisten die zich lenen voor het witwassen van gestolen informatie en die zich op andere manieren voor het karretje van criminelen laten spannen. Politie en justitie, kortom, zijn niet altijd onverdeeld positief over de media.

Ik sprak een korpschef van politie Flevoland, die pleit voor meer onderling overleg en begrip. "We moeten als politie, OM en media vooral niet bij elkaar op schoot gaan zitten, barbecuen en golfen. Wat we wel moeten doen is de professionaliteit vergroten, met elkaars brillen naar de materie kijken en zo meer begrip krijgen voor de rol die politie, OM en media in deze complexe maatschappij spelen". Verder meldde hij dat hij meer wil investeren in openheid, als de media op hun beurt willen investeren in de kwaliteit van journalisten. "Bij de politie staat de deur open, maar dan wel alleen voor journalisten die hun werk serieus nemen."

De onderwereld in Nederland

door Perry Vermeulen

Kort na de 2e Wereldoorlog was er Nederland en België aan van alles gebrek. Aan het eind van de jaren veertig, begin jaren vijftig, werd het vooral lucratief om boter en vee naar België te smokkelen. Rond 1960 keerde het tij en werden massa's tabak en sigaretten via België naar Nederland gesmokkeld. In de jaren zeventig stelde de politie vast dat de illegale handel in soft drugs voornamelijk in handen was gekomen van degenen die na de oorlog illegaal veel geld hadden verdiend met de smokkel van boter en vee. Deze smokkelaars hadden in de jaren zestig al vlug gezien dat met de handel in soft drugs nog veel meer geld te verdienen was dan met de gangbare smokkelhandel, en hadden zich in hoog tempo met al hun ervaring, hun middelen en technieken, en hun relaties, op de hasjhandel gestort. Het waren markante typen.

Tot in de jaren zeventig vormden deze opmerkelijke figuren het natuurlijke leefmilieu op de Wallen. De bordelen waren in handen van eenlingen, de prostituees werden beschermd door kwartjespooiers, de cafés gerund door kleine zelfstandige uitbaters. Niemand had veel, ieders individuele status werd bepaald door zijn reputatie. Het optreden van de penoze tegenover de autoriteiten werd gekenmerkt door solidariteit. Verraden aan de politie was er niet bij. De Wallen werden door de politie trouwens enigszins op afstand bestuurd. Zij kon immers niet ingrijpen in alle conflicten tussen hoeren en klanten en zij voelden ook niet de behoefte om bij caféruzies in te grijpen als duidelijk was dat de vechtersbazen de volgende dag weer gezellig samen een biertje zouden drinken. Onderlinge meningsverschillen werden uitgevochten met de blote vuist en de barkruk. Het gebruik van een mes werd afgestraft met het breken van de vingers van de hand die het mes had gehanteerd. Anno 2006 is het gebruik van vuurwapens normaal geworden. De bekende oude penozejongen Teun van der Vaart vertelt: "nu staat er ineens zo'n jongen voor je en die trekt dan zo'n ding. Daar houdt mijn macht op, ik heb nog nooit meegemaakt dat iemand zo'n kogel weer terug kon koppen." De bekende rechercheur Appie Baantjer heeft het over de veramerikanisering van onze maatschappij: "Er is een proces van verontmenselijking aan de gang waar je koud van wordt. Men is veel harder geworden, cynischer. Overvallen met drie, vier mannen kan tegenwoordig, met het mes op de keel. Die dingen kwamen vroeger bijna niet voor. Vroeger waren er altijd vechtpartijen, het is tegenwoordig direct met messen en dan ligt er weer iemand op intensive care." De orde kon vroeger worden gehandhaafd zonder moderne techniek. De grote ommekeer in de wereld van de Wallen is in de jaren zeventig gekomen met de opkomst van de drugs. Het evenwicht in de buurt werd toen danig verstoord, de respectvolle band tussen politie en penoze ging verloren. Alle oude penozejongens spreken met een zekere eerbied over de commissarissen van die tijd: hard doch eerlijk en rechtvaardig. Van die band is inderdaad nog maar weinig over, in onze huidige maatschappij.

De oudere leden van de Amsterdamse penoze zijn unaniem van oordeel dat zij behoren tot een betere mensensoort dan hun hedendaagse jonge collega's, omdat zij zich zogezegd hielden aan strikte standaarden van fatsoen. Pistolen Paultje, Zwarte Jopie, Haring Arie, Frits van de Wereld, Blonde Dolly, Schuine Pietje. Zomaar wat namen van criminelen die hoorden bij het Nederland van de wederopbouw. In de decennia na de oorlog kende het gebied rond de Wallen talloze criminelen die in weinig zijn te vergelijken met de hedendaagse zware jongens. De bijna mythische misdadigers waren zo slecht nog niet, ze waren de helden van de plaatselijke jeugd, sterren bijna. Maar helaas: zoals in de bovenwereld de buurtslager en de melkboer het in de afgelopen decennia steeds meer moesten afleggen tegen efficiëntere, grotere, hardere en beter georganiseerde concurrentie, zo gold dat ook in de onderwereld. De nieuwe lichten zagen duidelijk geen voldoening in een goede vechtpartij met de vijand. Het aabare-boef imago behoorde vanaf eind jaren '70 definitief tot het verleden.

In de jaren '80 ontstonden er veel bendes in onze hoofdstad, waarvan enkele in het oog springen. Zo had je de bende rond de kidnappers van Heineken, met onder andere Holleeder en Cor van Hout. Een andere bende vergaarde miljoenen met listige overvallen op banken en geldtransporten. Onder andere

John Mieremet en Sam Klepper maakten deel uit van deze bende. De grootste bende was echter die rond Klaas Bruinsma. Hij was de baas van een groot syndicaat, dat op zijn hoogtepunt, eind jaren '80, talloze miljoenen verdiende. Per week. De organisaties kende meerdere divisies, als ware het een legale onderneming. Bruinsma werd in 1991 geliquideerd. En na hem volgden talloze criminelen hem naar de andere wereld. Tot eind 2005 waren er al minstens 40 liquidaties in Amsterdam, waaronder vele beruchte namen die de maatschappij eigenlijk liever kwijt dan rijk was.

De berichten over het einde van doorgewinterde criminelen met grote namen, grote wapenfeiten en een lange carrière op het slechte pad zullen schaars worden. Slechts enkele grote namen van weleer zijn nog steeds druk in de weer met activiteiten die het daglicht niet kunnen verdragen.

Zo werd eind januari 2006 Heineken-ontvoerder Willem Holleeder opgepakt, volgens de media het brein achter criminele activiteiten van de Hells Angels en de afperser van verschillende vastgoedhandelaren. Daarnaast werd hij als de initiator genoemd van de liquidatiegolf eind 2005. Na zijn vrijlating voor de straf die hij zat voor de ontvoering van de biermagnaat, in 1992, werkte Holleeder zich snel op in de georganiseerde misdaad. Eerst nog aan de hand van zijn vriend en zwager Cor van Hout en toen dat duo gebrouilleerd raakte samen met Mieremet en Klepper. Was hij vroeger nog een volgzaam type, een superknecht, later in zijn carrière ontdeed hij zich van die ondergeschikte rol. Zo werd hij voor zijn 'vriend en zakenpartner' Willem Endstra beschermer en afperser in dezelfde gedaante, tot deze in 2004 voor zijn kantoor wordt doodgeschoten. Op het moment van schrijven zit Holleeder vast en is er nog weinig bekend over de duur van zijn detentie. Volgens criminologen is er geen sprake van één baas in de onderwereld, maar vele andere geluiden beweren dat als er iemand zich de nieuwe onderwereldkoning mag noemen, dan is dat Willem Holleeder.

Is zo'n belangrijke arrestatie nou een gevoelige slag voor de onderwereld? Ach, de georganiseerde criminaliteit zal altijd we blijven bestaan. Volgens het principe 'le roi est mort, vive le roi' staan er altijd nieuwe koningen op daar waar hun voorgangers het loodje legden. De generatie die de onschuld vermoordde in de Amsterdamse onderwereld is nu echter bijna op.

Misdaad-PR

door Perry Vermeulen

Voor criminelen is publiciteit een trefzeker wapen. Zij worden in berichten en verslagen weliswaar nog vaak geanonimiseerd, maar willen desondanks de berichtgeving controleren. De media vormen voor misdaadondernemers van hoog niveau, met vitale contacten in de bovenwereld, dan ook een groot bedrijfsrisico. Perspublicaties kunnen als donderslag bij heldere hemel komen, en de daaruit voortvloeiende exposure kan op termijn funest zijn voor de continuïteit van de onderneming. Niet zo verwonderlijk dat criminelen ook pr proberen te bedrijven, zowel op vrijwillige als onvrijwillige basis. Bij deze pr moet vanzelfsprekend niet worden gedacht in bovenwereldstermen als voorlichters, persconferenties of presentaties van jaarverslagen: deze pr wordt niet op het podium bedreven, maar in de coulissen.

Bij echte misdaad-pr is altijd sprake van damage control, die er in eerste instantie is gericht op gericht is uit de openbaarheid te blijven. Zoals Godfried Bomans al zei: 'Wij leven in zo een orgie van publiciteit, dat we alles wat niet in de openbaarheid komt ook als niet bestaand beschouwen.' Als een publicatie niet meer te vermijden is kan een misdaadondernemer de schade zoveel mogelijk te beperken. Misdaad-pr is per definitie een gevolg van een gebeurtenis: er is altijd wel een concrete reden voor, bijvoorbeeld dreigende of vervelende publicaties, hinderlijke strafrechtelijke onderzoeken, dan wel verwickelingen in criminele kringen. Volgens misdaadjournalist Bart Middelburg kan zogeheten onderwereld-pr worden afgedwongen door uiteenlopende vormen van manipulatie: inkapseling, bedreiging en het beprocederen van journalisten, en met lastercampagnes waarbij overheidsfunctionarissen en –diensten, concurrenten of journalisten worden gediscrediteerd. Het kan ook via vrijwillige samenwerking tot stand komen. In dat geval is er bij journalisten sprake van verregaande naïviteit in combinatie met een bepaalde scoringsdrift of (on)bewuste collaboratie. Er komen inmiddels vele boeken op de markt met het relaas van een crimineel.

Middelburg kwam tot de volgende, naar mijn idee bevredigende definitie van het fenomeen: 'Van misdaad-PR kan worden gesproken als misdaadondernemers journalisten zodanig manipuleren dat sommige publicaties worden voorkomen of ontmoedigd, en andere publicaties juist worden bevorderd of geregisseerd. Bij het voorkomen en ontmoedigen van publicaties is het oogmerk zo min mogelijk ongewenste, voor de bedrijfsvoering schadelijke aandacht te trekken van het grote publiek, het opsporingsapparaat, zakelijke connecties in de legale economie, of concurrenten in de onderwereld; bij het bevorderen of regisseren van publicaties wordt getracht de schadelijke effecten van dergelijke ongewenste aandacht te neutraliseren'.

In zijn boek 'Onderwereld-PR' beschrijft Parool verslaggever Bart Middelburg aan de hand van concrete gevallen hoe onderwereld pr werkt. Hoe is volgens hem die misdaad-PR ontstaan? Zoals de Public Relations in de bovenwereld moeten we ook hier de oorsprong zien te vinden in de Verenigde Staten. Daar was al georganiseerde misdaad te vinden decennia voordat dat fenomeen zich in Europa liet aandienen. En de criminelen in die dagen hadden al vroeg door hoe belangrijk het is om bepaalde journalisten 'in de zak' te hebben. In Nederland kwam het verschijnsel weinig voor. Er zijn enkele historische anekdotes, waarvan ik er eentje wil publiceren om een indruk te geven van de geringe misdaad-PR uit het Stenen Tijdperk. Twee journalisten van De Telegraaf kwamen al voor de oorlog in een situatie die riekt naar misdaad-PR. Ze wilden publicaties wijden aan een internationale bedrieger die veel mensen had opgelicht. Na de tweede publicatie werden beide verslaggevers 's avonds laat gebeld door een vrouw met een 'streelende stem', die de twee verzocht voor een belangrijke kwestie naar een plaatselijke bar te komen. In deze bar werden ze opgewacht door twee opzichtig geklede, jonge vrouwen, die de heren volgden met cocktails en ten slotte tot de kern van de zaak kwamen: "toen voelde ik een zachte vrouwenhand op m'n knie. Een fluisterende stem vroeg vertrouwelijk: vertelt u me eens, waarom maakt de krant zich zoo druk over onzen vriend?" Nadat 'den opzet van dit onderhoud' uiteindelijk tot hen was doorgedrongen, verlieten de verslaggevers het etablissement onmiddellijk.

Er is een duidelijke reden voor het feit dat het fenomeen zo weinig is besproken in de Nederlandse misdaadliteratuur. Misdaad-PR wordt eigenlijk alleen maar aangewend als er grote, financiële belangen op het spel staan. In de VS was er al in de jaren '20 sprake van veel georganiseerde misdaad, maar hier in Nederland is dat verschijnsel van betrekkelijk recente datum. Hier vonden pas in de loop van de jaren '70 grotere, netwerkachtige samenwerkingsverbanden tussen criminelen, door de opkomst van de drugs. Een aantal van die samenwerkingsverbanden groeide in de jaren '80 en '90 uit tot hechte criminele organisaties.

In het begin van de jaren '80 begint de vaderlandse georganiseerde misdaad het middel media pas echt te ontdekken. De media ontdekte vrij massaal de georganiseerde misdaad, en andersom ontdekte de zware criminaliteit nu ook de media. Ze zagen in dat het heel voordelig kan zijn om lopende een strafzaak bijvoorbeeld strategische informatie naar de pers te lekken. Verder zagen ze in dat 'tegenstanders' bij politie, justitie, of in de onderwereld via de media kunnen worden zwartgemaakt, en dat er journalisten zijn die bij wijze van spreken staan te popelen om te worden ingeschakeld.

Cyrille Fijnaut, hoogleraar criminologie, signaleerde half jaren '90 al dat goede criminelen in staat zijn de media te manipuleren: "Voor iedere topcrimineel is het van groot belang dat hij in de publiciteit niet in zijn ware gedaante wordt geportretteerd." Over het verschijnsel is desondanks weinig bekend. Er is eenmaal een serieuze poging gedaan om het fenomeen in kaart te brengen, in 1996 door de parlementaire enquêtecommissie Opsporingsmethoden, beter bekend als de commissie-Van Traa. "Veel verder dan die poging is het nooit gekomen, mede doordat de journalistiek al in een vroeg stadium moord en brand begon te schreeuwen. Journalisten veroordelen alles en iedereen, maar zodra het omgekeerde gebeurd is het huis te klein," aldus een kritische internetcolumnist.

De commissie ontkende in 1996 dat er sprake is van mediamanipulatie. Met andere woorden: er is volgens de commissie geen enkele reden om aan te nemen dat in ons land de media wordt gemanipuleerd door de onderwereld. Er is volgens de enquêtecommissie niet gebleken van een directe afhankelijkheidsrelatie tussen journalisten en de criminele wereld. Wel is duidelijk dat personen binnen het criminele milieu mogelijkheden zoeken om hun perscontacten te hunnen voordele te gebruiken. Hoogtepunt van de eindconclusie van het rapport is zonder twijfel de zin 'van wederzijdse beïnvloeding is zonder twijfel sprake, maar van mediamanipulatie is niets gebleken'. Taalkundig bijzonder: manipulatie is namelijk een synoniem voor beïnvloeding.

De relatie tussen de onderwereld en de bovenwereld

door Perry Vermeulen

Al Pacino in The Godfather (1972) over zijn pleegbroer Tom Hagen: "He's a good lawyer. Not a Sicilian, but I think he's gonna be our consiglieri. That's like a counselor, an advisor: very important to the family." Het begrip consiglieri is inderdaad het meest bekend uit maffiafilms als The Godfather. Een consiglieri is een advocaat die in feite onderdeel is geworden van de criminele organisatie die hij verdedigt. Een recent voorbeeld is de in 2005 geliquideerde Evert Hingst: begonnen als een normale advocaat, maar langzaam is hij zich steeds meer in de onderwereld gaan begeven. Zo hield hij zich bezig met het witwassen van drugsgeld voor talloze cliënten en werden er bij een politie-inval vuurwapens in zijn kantoor gevonden. Zijn cliëntèle bestond onder andere uit Mink K. (zware crimineel, momenteel in hechtenis), Rob B. (fiscalist van de onderwereld), Stanley H. (crimineel op vrije voeten), Willem Holleeder (topcrimineel in hechtenis) en Sam Klepper (geliquideerd in 2000). Evert Hingst was het type advocaat dat door zijn collega's met de nek werd aangekeken: als rotte appel bedoelde hij volgens velen het imago van de advocatuur. Net als bijvoorbeeld tien jaar eerder John Engelsma, die als advocaat optrad voor de groep rond Klaas Bruinsma. Van hem is nu nog steeds niet helemaal duidelijk hoe groot zijn rol was in de criminele activiteiten, maar dat het allemaal geen zuivere koffie was is een feit. In 1998 liet hij zich noodgedwongen uitschrijven als advocaat, een stap die ook Hingst moest zetten enkele maanden voor zijn dood.

Niet alleen advocaten b zich op criminele paden begeven. Er zijn tal van andere groepen die de onderwereld een aantrekkelijke, spannende wereld vinden en die voor de onderwereldfiguren van grote waarde kunnen zijn. In de jaren '90 van de vorige eeuw werden ze steeds belangrijker voor de criminele organisaties: makelaars, fiscalisten, notarissen en accountants. Bekende namen zijn onder andere de makelaar Willem Endstra en belastingspecialist Rob B. Ze kregen steeds meer invloed en betekenis in het wereldje, en daarmee vermengde de bovenwereld zich steeds meer met de onderwereld.

Er ontstond in die jaren een ware zeepbel: grote sommen crimineel geld werden door de 'schone gezichten' van de bovenwereld belegd via bv's, holdings en investeringsmaatschappijen in omvangrijke en schimmige zakenconstructies, waar voor geen enkele rechtbank ooit nog bewijsmateriaal van te maken was. Voor de stropdassen begon het allemaal als een groot avontuur met grote stromen geld die ze toebedeeld kregen. Maar de meeste kwamen later terug van hun beslissing om de grenzen tussen boven- en onderwereld op te zoeken. Toetreden tot de wereld van de georganiseerde misdaad betekend echter een levenslange loyaliteit. Het is daarna bijna onmogelijk om weer een goede burger te worden.

Criminelen kregen ruzie met hun eigen 'bankiers van de onderwereld' als Willem Endstra, omdat hun geld niet altijd direct voor handen was door de vele zakelijke constructies. Dit leidde tot afpersing van Endstra, die op zijn beurt weer een pact sloot met Holleeder, waarna Endstra werd afgetuigt door diezelfde Willem Holleeder, waardoor Endstra weer besloot om Holleeder te laten vermoorden, enzovoort. In steeds wisselende coalities danste men om elkaar heen, onder grote druk van voortdurende bedreigingen en angst voor meer moorden om nog meer druk op de uitbetaling te zetten. Enkele mannen hebben het al met de dood moeten bekopen: de bekendste is natuurlijk Willem Endstra. Hij mag zijn rol postuum klein noemen in zijn dagboeken, maar de man zat tot zijn nek in de onderwereld.

Raadslieden in de publiciteit

door Perry Vermeulen

Zoals in zoveel beroepsgroepen is ook die van de advocatuur onderhevig aan trends. De maatschappij verandert en de advocatuur verandert mee. In de advocatuur is er de laatste jaren een trend naar meer openheid. Inmiddels heeft al een hele horde strafpleiters de Bekende Nederlander-status verworven. Zij weten dat openbaarheid een trefzeker wapen is en sluiten maar wat graag deals met persvertegenwoordigers (en omgekeerd) om de belangen van hun cliënten te behartigen. En het eigen belang. De mediarioem levert nieuwe klandizie op en streelt hun ijdelheid, zo constateert oud-journalist en huidig directeur van de Weekbladpers Hendrik Jan Schoo. "Elk medium zal voor zichzelf moeten uitmaken of het ruimte biedt aan de juridische spin doctors." Mart Rensink, juridisch uitgever van diverse advocatentijdschriften, ziet de trend ook. "Advocaten treden veel vaker naar buiten in de media. Omgekeerd is er een veel grotere maatschappelijke belangstelling voor het juristenvak dan vroeger." Dit terwijl het eigenlijk volgens de tradities niet normaal is dat een advocaat in de publiciteit treedt. Zelfs reclame maken was vroeger verboden. Toen de maatschappelijke belangstelling zo'n 20 jaar geleden begon te groeien, werd het reclame- en publicatieverbod opgeheven. Er verschenen grote artikelen over de kopstukken van de Nederlandse advocatuur, en anno 2006 zijn diverse topadvocaten bekende Nederlanders. Iedereen kent de familie Moszkowicz, maar ook figuren als Spong, Doedens, Knoops, Hammerstein en de gebroeders Ankers treden veelvuldig op in de media. De vraag is vooralsnog: waarom? Waarom stelt de advocatuur zich steeds vrijer op ten opzichte van de pers? Heeft het simpelweg te maken met het feit dat de Nederlandse pers de advocatuur heeft ontdekt? Is het ter eigen glorie? Denkt men met de publiciteit cliënten te kunnen dienen? Of is er nog een andere reden?

Er zijn talloze criticasters die het optreden van de advocaten in de media maar niets vinden. Ook de Orde van Advocaten kijkt het soms met lede ogen aan. Marek Guensberg, voormalig deken van de orde, zei in 2001 al in het Reformatorisch Dagblad: "Collega's die zich zo in de schijnwerpers plaatsen, belichten slechts een klein segment van de advocatuur. Daardoor ontstaat een vals beeld." Hij benadrukte dat de overgrote meerderheid van de advocaten geen topsalaris incasseert. Het sterrendom van die kleine groep raadslieden leidt volgens Guensberg de aandacht af van de problemen in de sociale advocatuur. Doordat de uurtarieven daar veel lager zijn, stappen veel sociale advocaten over naar de commerciële advocatuur. En die aanval tast volgens hem de rechtsstaat aan.

Ook in de advocatuur lijkt de scoringsdrift steeds groter te worden. Men denkt schijnbaar succesvoller te kunnen zijn in een rechtbank, als de zaak flink onder de aandacht is geweest in de media. Op die manier zijn veel zaken nog niet eens begonnen, als er al volop verwachtingen zijn uitgesproken in de media. De feiten zijn dan al ingekleurd al voor de zaak ter zitting is. En het kan natuurlijk nooit de bedoeling zijn dat de publieke opinie de uitspraak van een rechter kan beïnvloeden.

Er zijn ook advocaten die bewust niet in de media willen optreden. Wie kent bijvoorbeeld Stijn Franken? De man is al jaren leider van het advocatenteam van Volkert van der G., maar zijn naam zal bij de Nederlandse bevolking geen belletjes doen rinkelen. Hij wordt als een topper omschreven, hij staat erom bekend extreem diepgravend te werk te gaan en alle regelgeving, tot aan de Hoge Raad en het Europese Hof, uit de kast te trekken die zijn cliënt ook maar enigszins kan helpen. Bekend is hij niet, maar dat wil niet zeggen dat hij geen betere advocaat is. Franken: "De media hebben vandaag de dag steeds meer aandacht voor de rechtspraak, en het is normaal dat sommige advocaten meer aandacht krijgen dan anderen. Maar een advocaat die optreedt in de media moet zich wel bewust zijn van de krachtige rol van die media. En dan past discretie, soberheid en juistheid: zaken die ik vaak mis als ik weer iemand op zie treden op tv. Ook al behartig je de belangen van één partij, dan nog zijn die zaken erg belangrijk. De advocatuur is gebonden aan die beroepsregels."

In 2000 was Benk Korthals onze minister van Justitie. Op de jaarvergadering van de Orde van Advocaten sprak ook hij zijn zorgen uit over de media-exposure van veel advocaten: "Tegen het

optreden van advocaten in media bestaat op zichzelf geen enkel bezwaar. Strafzaken behoren echter wel in zittingzalen te worden afgehandeld en niet in de media. In een strafzaak staan grote belangen op het spel. Niet alleen die van de verdachte, maar ook die van het slachtoffer en van de samenleving als geheel. Het strafproces is daarom aan strikte regels gebonden, waarbij uitgangspunt is dat de verdachte voor onschuldig wordt gehouden, totdat het wettelijk en overtuigend bewijs van zijn schuld is geleverd. Ook in het strafproces behoren de media hun controlerende taak te vervullen. Maar een debat in de media kan het strafproces niet vervangen en de belangen van verdachten en slachtoffers verdienen een zorgvuldige behandeling. De schuld van de verdachte kan niet buiten de rechtszaal worden vastgesteld. Het is niet aanvaardbaar dat bijvoorbeeld pedofielen door de media aan een volksgericht worden onderworpen. Het is evenmin mogelijk dat de onschuld van een verdachte wordt aangetoond door een vraaggesprek met de advocaat op de televisie. Zowel de advocaat als de media past dus een zekere terughoudendheid en waakzaamheid.”

Gerard Spong is zo'n advocaat die het optreden in de media niet schuwt. Hoe reageerde hij destijds op de toespraak van Korthals? "Ik wil opmerken dat het iedere raadsman vrij staat om in welk medium dan ook mededelingen over een zaak of de kwaliteit van het recht te doen, mits hij het belang van zijn cliënt niet schaadt. Ik denk niet dat ik het publieke belang schaadt met mijn optredens in de media." Een andere bekende advocaat is Bram Moszkowicz. Deze advocaat had zelfs tijdelijk een programma op televisie, waarin hij zocht naar een 'opvolger'. De winnares van het door Eyeworks gemaakte programma kreeg een baan op het kantoor van Moszkowicz aangeboden. De advocaat dook met dit programma duidelijk de amusement in, met deze vorm van publiciteit was geen enkele cliënt gebaat. Kennelijk vindt Moszkowicz het optreden in de media dan ook erg leuk, ook gezien zijn gastoptredens bij het programma RTL Boulevard. Moszkowicz heeft al meer dan eens overwogen de advocatuur in te ruilen voor een nieuwe carrière in de media. Zodra hij de advocatuur de rug toe keert is er in ieder geval geen argument meer om zijn veelvuldige optredens te bekritisieren.

De vuile oorlog tussen het OM en de advocatuur

door Perry Vermeulen

De laatste tijd is er veel te doen om de relatie tussen het Openbaar Ministerie en de advocatuur. Zo is het al maanden oorlog tussen de zware jongens van justitie, de officieren van justitie Fred Teeven en koos Plooy van het Landelijk Parket, en 's lands bekendste advocaat Bram Moszkowicz. Volgens het OM onderhoudt de raadsman een te nauwe band met zijn criminele klantenkring. De zaak is eigenlijk pas echt geëscaleerd toen Willem Holleeder op 30 januari werd opgepakt. Het dossier tegen Holleeder telt vijf ordners en lijkt tevens gericht op zijn raadsman: Bram Moszkowicz. Het beeld dat justitie schetste in de stapel informatie was schokkend. Camera's bij zijn kantoor waren via Holleeder geplaatst. Wijlen vastgoedmagnaat Willem Endstra zou in zijn kantoor een pistool op het hoofd hebben gekregen. Holleeder was er kind aan huis en deed er zaken. Zelfs geruchten over het privé-leven van het echtpaar Moszkowicz werden in de processen-verbaal niet achterwege gelaten: Moszkowicz zou het doen met een vrouwelijke verdachte uit de groep-Holleeder. Opmerkelijk was ook de expliciete vermelding: justitie kon de betrouwbaarheid van de gegevens niet vaststellen, de advocaat gold niet als verdachte. Desondanks misten de uitgelekte processen-verbaal hun uitwerking niet.

En dat is precies hoe het gebruiken van 'zachte informatie' werkt. Er wordt van alles geroepen, de informatie is oncontroleerbaar, maar men doet wel een bepaalde suggestie die bij de ontvanger van de informatie twijfel oproept. Volgens het principe 'waar rook is, zal ook wel vuur zijn'. De zachte informatie is vooral bedoeld om te overtuigen. Zo'n overtuiging moet echter wel ondersteund worden door bewijzen, en dat is lang niet altijd het geval. Rechtspsycholoog Peter van Koppen legt het uit: "Elk besluit van een rechter bestaat uit twee componenten. De eerste is het wettig bewijs, de tweede is de overtuiging. De overtuiging moet echter wel ondersteund worden door bewijzen. Helaas komt het geregeld voor dat rechters dat nog wel eens laten varen en ze steun zoeken bij onbetrouwbare bronnen."

De 'zachte informatie' over Moszkowicz is dus bedoeld om de overtuiging te voeden. Het roept een beeld op van een almachtige Holleeder, die zelfs een topadvocaat naar zijn pijpen lijkt te kunnen laten dansen. En dat beeld werkt weer positief voor justitie: het rechtvaardigt de zware straf die ze de topcrimineel willen geven. En om dat doel te bereiken maakt het de overheid blijkbaar niets uit dat een gerenommeerde advocaat mee de grond in moet worden getrokken.

De voorzitter van de Orde van Advocaten, Els Unger, vindt het allemaal onbegrijpelijk. Volgens haar kan het niet zo zijn dat deze oncontroleerbare gegevens terecht komen in een strafdossier van één van zijn cliënten. De kwestie is inmiddels ook aan de kaak gesteld bij het college van procureurs-generaal. Moszkowicz is vanzelfsprekend woedend. Hij schreef brieven naar de officieren van justitie met het verzoek zijn naam te verwijderen uit de dossiers. Het OM liet echter weten niet in te willen gaan op dat verzoek. Andere strafpleiters steunen hun collega. De Utrechtse raadsman Piet Doedens vindt de tactiek van het OM afkeurenswaardig. "Schandalig, deze ouwehoerverhalen. Het OM wil alleen maar onrust veroorzaken. Als je een keiharde zaak hebt strooi je niet zomaar met dit soort niet-relevante verhalen."

Niet alleen Moszkowicz was inmiddels slachtoffer van een lastercampagne van het OM. Ook Nico Meijering kan erover meepraten. Volgens hem is er sprake van een trend, en zullen er in de toekomst meer slachtoffers vallen in de advocatuur. Tot zijn verbijstering werd Meijering begin 2006 beschuldigd van lekken van informatie naar de Hells Angels. Hij zou ze getipt hebben over de landelijke inval van 17 oktober 2005. Via corrupte rechercheurs zou Meijering die informatie gekregen hebben. Het Openbaar Ministerie kon echter niets bewijzen, en Nico Meijering bleef furieus achter. "Ze wanen zich onaantastbaar, alsof ze zich alles kunnen oorloven. Het OM is volledig doorgeschoten, waar houdt dit op? De advocatuur is doodsbang voor alle verdachtmakingen."

Ik sprak met een objectieve deskundige, een hoogleraar aan de universiteit van Tilburg. Benieuwd naar zijn mening vroeg ik hem of er inderdaad sprake is van een verruwing tussen het OM en de Nederlandse advocatuur. "Het lijkt er de laatste tijd inderdaad op dat er sprake is van een verslechtering in de relatie. Er is wederzijdse irritatie en frustratie, om meerdere redenen. Er is geen onderling begrip voor elkaars werk." Wat vindt hij van de zachte informatie die justitie steeds vaker lijkt te gebruiken? "Ik vind deze strategie ongeoorloofd. Informatie die niet relevant is, mag nooit gebruikt worden, zeker niet als deze informatie oncontroleerbaar is. Deze trend is in strijd met een goede procesorde en is een inbreuk op de privacy. Maar goed, het kwaad is al geschied. Men zou snel moeten ingrijpen."